

Richard Florida: Az új urbanizációs válság*

Czirják Ráchel

Korunk legfőbb válsága az új urbanizációs válság, ahol a győztes mindent visz. A legtehetségesebb és legjobb helyzetű társadalmi csoportok néhány „szupersztár” városba koncentrálódnak. Ám a munkájukból, kreativitásukból származó pozitív gazdasági hatás nem terjed ki tágabb környezetükre. Ezek csak az érintett metropoliszokra, vagy azok egyes negyedeire korlátozódnak, míg a többi város, városrész messze lemarad mögöttük a gazdasági versenyben. Richard Florida, világhírű urbanista legújabb könyvében az eddigi – kreatív osztályról szóló – koncepcióját vizsgálja felül, a napjainkban tapasztalható területi és társadalmi egyenlőtlenségek látványos növekedésének hatására.

Városi reneszánsz helyett urbanizációs válság

Richard Florida, az 1957-ben született, világszinten elismert városkutató eddig legismertebb elmélete a kreatív osztályhoz (technológiával dolgozók, művészek, zenészek stb.) kapcsolódik. A többek között *The Rise of the Creative Class*, a *Cities and the Creative Class*, vagy a *Flight of the Creative Class* című műveiben kifejtett koncepció szerint azok a városok, ahol a kreatív osztály jelentős mértékben koncentrálódik, magasabb fokú gazdasági növekedést tudnak felmutatni, mint ahol arányuk kisebb. Ám a kreatív városok nem csak az innováció, és a fejlődés, hanem a gazdasági egyenlőtlenség epicentrumai is.

Napjaink tendenciáinak hatására Florida felülvizsgálta korábbi optimista urbanista nézőpontját, ami a városok reneszánszára, az urbanizáció erejére fókuszált, és azt vallotta, hogy a városok biztonságosabbak, gazdagabbak, tisztábbak és egészségesebbek, mint valaha, a városok az életkörülmények fejlődésének, az emberek jólétének és jóllétének forrásai. Az utóbbi években ugyanis arra lett figyelmes, hogy az innovációhoz, tudásgazdasághoz kötődő számottevő gazdasági növekedés csak a metropoliszok egy szűk csoportját jellemzi, míg a városok többsége nem képes lépést tartani velük. Emberek milliói élnek tartós szegénységben az urbánus térségekben, az egyenlőtlenségek pedig egyre fokozódnak. A középosztály látványosan gyengül, számarányuk egyre csökken, lakókörnyezetük, szomszédságaik fokozatosan eltűnnek. Ezzel párhuzamosan új városi térstruktúra jön létre, ahol kis területen koncentrálódik a jólét, és mindenféle gazdasági előny, amiket nagy kiterjedésű, hátrányos helyzetű, szegény területek vesznek körbe.

Florida önkritikusan felismerte, hogy túlzottan optimista volt, így az elmúlt fél évtized során figyelmét és kutatásait az új urbanizációs válságra összpontosította, melynek gyümölcse ez a 2017-ben megjelent munkája. A könyvvel alapvetően három célja van: meghatározni a válság dimenzióit, beazonosítani azokat az alapvető erőket, amik a válságot létrehozták, formálják, valamint megfogalmazni olyan, konkrét megoldási javaslatokat, melyek révén egy olyan inkluzív urbanizáció valósulhat meg, ami ösztönzi az innovációt, új munkahelyeket teremt, fokozza az emberek jólétét és életkörülményeit.

Az urbanizáció új szakasza: reurbanizáció után válság

Mivel napjainkban egy városi világban élünk – ugyanis az ezredfordulót követően, globális szinten több ember él városokban, mint a vidéki térségekben – az urbanizációs válság nem kizárólag egy települési probléma. A válság az élet minden területét áthatja, ugyanis a városok nemcsak az emberiség többségének lakóhelyeit biztosító területek, hanem a gazdasági teljesítmény központjai, motorjai, az innováció és a fejlődés fellegrárai, de a társadalmi egyenlőtlenségek fokozódásának, a szegénység kiterjedésének helyszínei is.

* Utánközlés. Richard Florida: *The New Urban Crisis*, Basic Books, 2017. Megjelenés helye: geopolitika.hu 2018.08.31. (<http://www.geopolitika.hu/hu/2018/08/31/richard-florida-the-new-urban-crisis-konyvismerteto/>)

Florida e munkájával az urbanizáció egy új szakaszát vizsgálja, és írja le alaposan. A városföldrajzi szakirodalom a modern urbanizációnak eddig négy szakaszát különböztette meg:

1. *városrobbanás*: az ipari forradalom hatására megkezdődött a népesség városokba történő áramlása, a globális Észak országokban a 18–19. századtól, míg a fejlődő világban ez a 20. század közepétől jellemző.
2. *szuburbanizáció*: a közlekedés fejlődésével lehetővé vált a munkahelyekre nagyobb távolságból történő ingázás, így a tehetősebbek a város környéki településekre költöztek, nyugodtabb, zöldebb környezetbe. Ez Amerikában az 1930-as, 1940-es évektől volt jellemző, míg Európában a II. világháború után indult be erőteljesen.
3. *dezurbanizáció*: a posztfordi gazdasági átmenethez kötődően a városok válságának időszaka a gazdaságilag fejlett országokban az 1960-as 1970-es években, amikor a nehézipar hanyatlásával a városi munkahelyek drasztikusan lecsökkentek. Ennek hatására megindult mind a lakosság, mind pedig a gazdasági szereplők erőteljes kiáramlása a városokból és a város környéki agglomerációkból.
4. *reurbanizáció*: a „vissza a városba” mozgalom az 1980-as évektől kezdődően indult be a Nyugat országokban, amikor a korábban leromlott állapotú városnegyedek ismét felértékelődtek, megkezdődött a tehetősebbek visszaköltözése ezekre a területekre.

Az új urbanizációs válság pedig a napjainkban tartó legújabb szakasznak is tekinthető. Florida a válságnak öt dimenzióját határozza meg:

A válság egyik vetülete a globálisan meghatározó, néhány „szupersztár város” (pénzügyi központok, technológiai és tudásközpontok, mint New York, London, Hongkong, Los Angeles, Párizs, San Francisco-öböl térsége, Washington DC, Boston, Seattle) és a többi város közötti gazdasági különbségek szakadékká mélyülése. Florida vizsgálatai alapján ezek a települések aránytalan mértékben részesülnek a világ magas értékű innovációból, startupjaiból és top tehetségeiből. (Ezt az állítást jól alátámasztja, hogy a világ ötven legnagyobb metropolisza a globális lakosság 7%-át tömöríti, míg a globális gazdasági aktivitás 40%-át adja.) Ez a győztes-mindent-visz urbanizáció pedig egy újfajta egyenlőtlenséget hoz létre a városok között.

Ennek háttérben alapvetően az a mechanizmus áll, ami magát a válságot is eredményezi: a klaszterizáció ellentmondásos folyamata. Florida klaszterizáció alatt az ipar, a gazdasági tevékenység és a tehetséges, ambiciózus emberek térbeli koncentrációját érti, ami innovációt és gazdasági növekedést eredményez. Ám ez a térbeli csoportosulás néhány „szupersztár városra”, technológiai és tudásközpontokra korlátozódik, ahol az alpból jobb helyzetben élők szocioökonómiai előnyei újratermelődnek: az elit tagjai olyan környéken élnek, ami a legjobb iskolákat, legjobb szolgáltatásokat, legjobb gazdasági lehetőségeket nyújtja számukra – ezzel tovább növelve előnyüket a társadalom alacsonyabb jövedelmű csoportjaival szemben. A többség pedig csak rosszabb színvonalú szolgáltatásokhoz, lehetőségekhez jut hozzá, ami visszafogja őket a társadalmi ranglétrán való feljebb lépésben.

Bár a klaszterizáció a növekedés motorja, egyúttal a korlátos mennyiségű városi terekért folytatott versenyt is fokozza, ami összességében a társadalmi egyenlőtlenségek fokozódását, ennek révén pedig a gazdasági növekedés alapjainak veszélyeztetését is eredményezi. Ugyanis minél intenzívebb a térbeli koncentráció (gazdasági tevékenységé, termelőegységeké, vagy magasabb státuszú társadalmi csoportoké), annál drágábbak lesznek a telekárak. Minél drágábbak a telekárak, annál magasabbra nőnek a lakásárak, aminek hatására sok funkció, illetve társadalmi csoport szorul ki a kedvezőbb adottságú területekről. Vagyis az új urbanizációs válság központi eleme az az ellentmondás, hogy bár a térbeli koncentráció a gazdasági növekedés motorja, egyben az egyenlőtlenségek fokozódásának legfőbb hajtóereje is. Ez pedig átvezet minket a második dimenzióra.

A válság második aspektusa szintén a „szupersztár” városokhoz kapcsolódik, nevezetesen, hogy ezekben a metropoliszokban rendkívüli módon magas, és növekvő ingatlanárak vannak, ami megdöbbentő mértékű egyenlőtlenségekkel társul. Itt a dzsentrifikáció olyan méreteket öltött, hogy egyesek plutokráciáról – vagyis a legtehetősebbek hatalomgyakorlásáról – beszélnek. E tendencia pedig negatívan hat az érintett városok fejlődésére is, ugyanis ilyen módon a legvibrálóbb, legkreatívabb városrészek válnak olyan kiüresedett „trófea-negyedekké”, ahol a leggazdagabbak luxusingatlanokban parkoltatják a pénzüket. A kreatív osztályba tartozó művészek, zenészek, vállalkozók és

egyéb emberek mellett a csillagászati összegű ingatlanárak következtében a jómódú szellemi munkát végzők – pl. kutatók, tudósok, mérnökök – is kiszorulnak, vagyis a város saját növekedésének motorját emészti fel.

Ám a legsúlyosabb gazdasági következményekkel az alacsonyabb jövedelmű csoportoknak – a fizikai munkásoknak és a szolgáltató szektorban dolgozóknak – kell szembe néznie. Ők szinte teljesen kiszorulnak a városokból, így pedig elesnek azoktól a gazdasági lehetőségektől, szolgáltatásoktól, amik a felfelé irányuló társadalmi mobilitást tudná biztosítani számukra. „Egy olyan városi gazdaságot pedig nehéz működtetni, ahol a tanárok, ápolók, kórházi dolgozók, rendőrök, tűzoltók, éttermi dolgozók és egyéb, a szolgáltató szektorhoz kötődő munkavállalók többé nem engedhetik meg maguknak, hogy munkahelyüktől ésszerű ingázási távolságon belül lakjanak” – érvel Florida.

A válság harmadik dimenziója nem a „szupersztár”, hanem az összes – a gazdasági versenyben akár vesztes – városon belül található növekvő egyenlőtlenség és szegregáció, ami újfajta térbeli mintázatot hoz létre. Florida ennek kapcsán éles megkülönböztetést tesz napjaink, és az 1960-as, 1970-es évek urbanizációs válsága – a dezindustrializáció hatására bekövetkezett dezurbanizáció – között. Az előző évszázad második felének válságára a hole-in-the-donut, azaz a „fánkban lévő lyuk” térszerkezet volt a jellemző, ami azt jelentette, hogy a tehetősebbek kiköltöztek a városokból a város környéki területekre, a szuburbán övezetekbe, ami a középosztály lakóhelyeiként az „amerikai álom” megtestesülésének színterei voltak. A szegényebbek pedig a városon belül maradtak. Ezzel szemben napjainkban a középosztály gazdasági súlyának, számarányának csökkenése zajlik, így térbeli elhelyezkedésük is átalakulóban van. A korábbi szegényebb városok – gazdagabb szuburbiák dichotómiát a „patchwork metropoliszok” váltották fel, ahol a privilegizált helyzetű, és a szegényebb zónák váltakozva helyezkednek el, behálózva a városi térségeket és az agglomerációt egyaránt.

A városok új térszerkezetének vizsgálata során Florida három társadalmi csoport – a kreatív osztály, a szolgáltatásban dolgozók és a fizikai munkások – térbeli elhelyezkedését vizsgálta. Eredményei alapján kijelenthető, hogy ma egy új osztály-földrajzról beszélhetünk – azaz a tehetősebbek és az alacsonyabb társadalmi státuszúak térbeli rendje a korábbi évtizedekhez képest átalakult. A „patchwork” típusú mintázatnak négy fajtáját különíti el a szerző. Az altípusok adott város földrajzi, társadalmi stb. sajátosságai alapján rajzolódhatnak ki, de közös vonásuk, hogy a kedvező adottságú színtereken koncentrálnak a jobb helyzetű kreatív osztály, míg a kevésbé jó adottságú területeken az alacsonyabb státuszú másik két csoport él. Ezek a zárt klaszterek egymás mellett váltakozva helyezkednek el, a város egészét behálózva. Elhelyezkedésük viszont nem véletlenszerű, alapvetően négy faktor mentén alakul: a város központi területétől való távolság, tömegközlekedési csomópontoktól való távolság, egyetemektől és egyéb tudásalapú intézményektől való távolság, természeti környezettől, zöld területektől való távolság. Az új, „patchwork” térszerkezet káros hatással van a gazdasági és társadalmi struktúrára egyaránt, a társadalmi egyenlőtlenségek fokozása révén.

A negyedik dimenzió Florida szerint a szuburbán zónában burjánzó válság, ahol fokozódik a szegénység és a bűnözés, valamint az etnikai szegregáció. Ennek a szegénységnek egy része a városok „exportjának” tekinthető, azaz az alacsonyabb társadalmi státuszú családok az egyre emelkedő ingatlanárak következtében kiszorulnak a városokból, és olyan helyre költöznek, amit meg tudnak fizetni. Ám másik fele helyben keletkezik: egyre több ember, aki egykor a középosztályhoz tartozott, munkahelyének elvesztése és a növekvő lakásárak eredményeként elszegényedik.

A szuburbán zóna válsága egy korszak lezárultát jelzi. Ezzel ugyanis véget ért az az 1950-es 1960-as évektől kezdődő amerikai ipari gazdasági növekedés, ami az elővárosok fejlesztésén alapult – az „amerikai álom” mechanizmusa. A 20. század második felében ugyanis óriási mennyiségű állami forrás ment utak, infrastruktúra és családi házak építésére az agglomerációban, ahova a munkás- és középosztály tagjai költöztek. Az általuk tartós fogyasztási cikkekre – úgy mint mosógép, tv, gépkocsi stb. – fordított kiadások stimulálták a feldolgozóipart, ami számukra munkát biztosított. Így pedig még több álláslehetőség keletkezett, ami még több ember számára tette lehetővé, hogy a városokon kívüli kertvárosi övezetben vásároljon otthon, a kör pedig előlről kezdődött. Vagyis az elővárosi terjeszkedés az olcsó gazdasági növekedés kulcsa volt.

Ám mára ennek a térbeli szétterülésnek számos negatív következménye van. Egyfelől fékezi a gazdasági növekedést, ugyanis energetikai szempontból pazarlóak, az infrastruktúra kiépítése, alapvető szolgáltatások biztosítása akár két és félszerese is lehet a központi városokhoz képest. Csökkenti továbbá a munkavállalók mobilitását, ami a termelékenységet ássa alá. Másrészt az ingázás az érintett emberek egészségére is káros hatást gyakorol – a nagyobb távolságokból munkába járók körében nagyobb az esélye az elhízásnak, álmatlanságnak, cukorbetegségnek, magas vérnyomásnak és az autóbalesetnek is –, ami összességében a születéskor várható élettartamukat átlagosan három évvel csökkenti.

Az új urbanizációs válság ötödik, egyben utolsó dimenziója a fejlődő világban tapasztalható növekedés – vagy inkább fejlődés – nélküli urbanizáció. A könyvben Florida eddig a pontig alapvetően az Egyesült Államokra fókuszált. Esettanulmányokat, konkrét vizsgálati eredményeket az USA-val kapcsolatosan mutatott be. A válság tágabb földrajzi keretben való vizsgálatára a fejlődő világ urbanizációja kapcsán kerül sor.

Florida röviden felvázolja, hogy ezekben az országokban a városi lakosság szám elképesztően gyors növekedése gazdasági növekedés nélkül megy végbe, aminek következtében válságról beszélhetünk. A válság eredményeként pedig mega-nyomornegyedek jönnek létre, ahol globálisan kicsivel kevesebb mint egymilliárd ember él.

A fejezetben többfajta megoldási lépés, javaslat is olvasható, de az urbanizációs válság kezelésével kapcsolatosan összességében Florida megjegyzi, hogy az érintett fejlődő országok önmagukban nem tudnák megoldani, így a nemzetközi fejlesztési együttműködés keretén belül van szükség a kivitelezésre. Meglátása szerint a nemzetközi segélyezésnek a nemzetállamok helyett a városokra kellene fókuszálnia, hiszen végső soron ezek a társadalmi és gazdasági haladás alapvető forrásai.

Megoldási javaslatokkal szemben kritikaként fogalmazható meg, hogy a szerző nem vizsgálja mélyebben a fejlődő világ urbanizációs válságának okait. Ezt szándékosan teszi, mivel szerinte nem a szegénység okaira kell fókuszálni, hanem a prosperitás feltételeit kell megteremteni. Ám a problémák gyökereinek feltárása nélkül féltő, hogy az ajánlott megoldások csak tüneti kezelések, azok nem tudnak érdemi változást előidézni.

A munkának ilyen tekintetben hiányossága, hogy a problémafeltárás földrajzi keretrendszerét nem terjeszti ki magasabb területi szintre. A fejlődő világ urbanizációs válsága alapvetően az érintett nemzetállamok nem megfelelő gazdasági működésének a következménye. Röviden, a rurális térségekben lévő taszító tényezők (rossz közbiztonság, egészségügyi oktatás, infrastruktúra stb.) olyan hatalmas tömegeket indítanak a városok felé, akiknek a formális gazdaság nem tud megfelelő számú munkahelyet biztosítani. A gazdaság elégtelen működése pedig a globális egyenlőtlenségi viszonyok hozománya – vagyis, hogy az egykori gyarmatok milyen szerepkörrel tudtak, tudnak bekapcsolódni a világszintű termelési, kereskedelmi, gazdasági, valamint politikai rendszerekbe. (A témáról bővebben itt olvashat: <http://www.geopolitika.hu/hu/2016/04/27/urbanizacios-valsag-a-fejlodo-vilagban/>) Egy ilyen kérdéskört pusztán a települések szintjén vizsgálni tehát azt a veszélyt rejti, hogy a valós okok nem kerülnek felszínre, a problémakörnek csak egy durva leegyszerűsítése rajzolódik ki.

A fejezet fontos és pozitív eleme viszont az az aspektus, ahogyan a szerző a nyomornegyedeket vizsgálja. Konkrét példákkal bemutatja ugyanis, hogy ezeken a területeken mennyi kreativitás összpontosul, és a probléma megoldásában is alapvetően a humán tényezőt – magának az emberi kreativitásnak a kiaknázását – helyezi a középpontba. A problémában érintettek aktív bevonása a megoldásba egy igen fontos terület lenne bármiféle nyomornegyedekkel kapcsolatos beavatkozás során.

Urbanizációs problémára megoldások a városokban

A válság aspektusainak ismertetése után Florida nem hagyja magára az olvasókat: egy hét pontból álló megoldási javaslattal rukkol elő. A szerző szerint a válság megoldására irányuló stratégiának a következő pilléreken kell támaszkodnia:

1. A klaszterizációt úgy kell befolyásolni, hogy az a javunkat szolgálja, ne pedig az egyenlőtlenségeket fokozza. Ehhez a területhasználat megreformálására van szükség.

2. Szükséges az infrastruktúrába való beruházás, a térbeli koncentráció és így a növekedés fokozása érdekében. Ez elsősorban azt jelenti, hogy az utak és autópályák helyett – amik a térbeli eltávolodást, a város szétterülését segítik elő – például a tömegközlekedést kell fejleszteni, ami csökkenti az autótól való függést, és jobban bekapcsolja a városok külső területein élő embereket az urbánus interakciókba – fokozva ezzel a klaszterizációt.
3. Megfizethető bérlakásokat kell építeni, hogy a magas ingatlanárak következtében a legtehetősebbeknél kívül a lakosság döntő többsége ne szoruljon ki a városokból. Ehhez a lakhatással kapcsolatos állami támogatási rendszert kell átalakítani.
4. Az alacsony bérézésű szolgáltató szektorban lévő munkákat középosztálybeli munkává kell alakítani a bérek emelésével – így jöhet létre, erősödhetne meg egy új középosztály. Ez a szolgáltatások árának emelkedésével járna, de Florida szerint ezt az árat meg kell fizetnünk az urbanizációs válság kezelése érdekében.
5. A szegénység leküzdéséért az ember-alapú fejlesztéseket kombinálni kell a hely-alapú beruházásokkal. Vagyis egy időben szükség van a szegények szociális támogatására, valamint a lakhelyeik fejlesztésére is. Ezeknek az élet minden aspektusára – a szociális, gazdasági szolgáltatásokra, oktatásra, közbiztonságra stb. – ki kell terjedniük.
6. Globális összefogásra van szükség a prosperáló városok létrehozása érdekében, vagyis a nemzetközi segítyezésnek a nemzetállamok helyett a városokra kell fókuszálnia.
7. Döntéshozói jogkörrel kell felruházni a városokat és közösségeiket, a hatalom decentralizálása révén.

Összességében Richard Florida legújabb könyve egy igen fontos munkának tekinthető, hiszen kutatásai azt igazolják, hogy a reurbanizáció után napjainkban, az urbanizáció egy újabb szakasza van kibontakozóban. Ám a könyv elsősorban az Amerikai Egyesült Államok városodásának sajátosságait veszi górcső alá, de mivel a települések lenyomatai adott társadalmi, gazdasági, politikai közegnek, így megállapításai nem feltétlenül általánosíthatók. Szükség lenne egyrészt a globális Észak többi térségére, másrészt a fejlődő országokra is hasonló vizsgálatokat lefolytatni.